

Analysis: Linguistics Expressed by the Buddha in Dhamma Language

Phrakittisarasuthi (Cherdchai Silasampanno)¹ & Sanit Sinak²

Received	Reviewed	Revised	Accepted
04/11/2024	21/11/2024	25/11/2024	25/11/2024

Abstract

This article aims to reflect the dissemination of Buddhism by the Buddha in the Tripitaka through two forms of linguistics: language that directly conveys meaning according to the literal text and language that conveys meaning implicitly. The Buddha used language that was not attached to or revered any one language as a medium, but instead, he used the local languages as mediums, such as Magadhi, Pali, and Sanskrit. This was done through four methods of Dhamma teaching: explaining clearly, motivating to see the truth, engaging style, and being entertaining. These were based on the context of answering four types of questions: questions that should be answered directly, questions that should be counter-questioned before answering, questions that need to be analyzed before answering, and questions that should be set aside. Thus, linguistics is a powerful tool in the study of Buddhism, which helps us to understand the scriptures, interpret history, compare religions, study Buddhist philosophy, and communicate Buddhism effectively and comprehensively from the traces of history to the present. The forms and processes of linguistic study can categorize the perspectives of linguistics into at least three aspects: historical linguistics, theoretical and applied linguistics, and context-dependent and context-independent linguistics. Linguistics is both a science and an art that studies languages in various aspects, encompassing the structure, nature, and usage context of language.

Keywords: Buddha; Linguistics; Dharma Language

¹ Mahamakut Buddhist University. Mahavajiralongkorn Rahavidyaraya Campus,
Email: Chai2ch13@gmail.com

² Mahamakut Buddhist University, Email: sanit.sin@mbu.ac.th

บทวิเคราะห์ : ภาษาศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าแสดงในภาษาธรรม

พระกิตติสารสุธี (เชิดชัย สีสมนโน)³ และसानิตย์ ศรีนาค⁴

บทคัดย่อ

บทความนี้มีความประสงค์เพื่อสะท้อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกผ่านภาษาศาสตร์ 2 รูปแบบ คือ เนยยะถะและนีตตะถะ พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาที่ไม่ยึดติดหรือยกย่องภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นสื่อกลาง แต่พระองค์กลับใช้ภาษาท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสื่อ เช่น ภาษามคธ ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต เป็นต้น ผ่านภาษาธรรมเทศนา 4 วิธี คือ สันทิสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปทังสนา บนพื้นฐานแห่งบริบทของการตอบปัญหา 4 ด้าน คือ เอกลักษณ์การณ์ ปัญหา ปฏิญาพยากรณ์ปัญหา วิชชพยากรณ์ปัญหา และธูปนียปัญหา ดังนั้น ภาษาศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการศึกษาพระพุทธศาสนาซึ่งช่วยให้เราเข้าใจพระคัมภีร์ การตีความประวัติศาสตร์ศาสนาเปรียบเทียบ การศึกษาพุทธปรัชญาและสื่อสารพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงแก่นแท้แห่งสัจธรรมจากร่องรอยแห่งประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน รูปแบบและกระบวนการศึกษาด้านภาษาศาสตร์นั้น สามารถจำแนกประเภทหรือมุมมองของภาษาศาสตร์ได้ อย่างน้อย 3 ด้าน คือ ภาษาศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ และภาษาศาสตร์แบบพึ่งพาบริบทและแบบไม่พึ่งพาบริบท ภาษาศาสตร์เป็นศาสตร์และศิลป์ที่ศึกษาบริบทของภาษาในแง่มุมต่าง ๆ ที่ครอบคลุมทั้งโครงสร้าง ธรรมชาติ และการใช้งานของบริบทภาษา

คำสำคัญ: พระพุทธเจ้า; ภาษาศาสตร์; ภาษาธรรม

³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, Email: Chai2ch13@gmail

⁴ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, Email: sanit.sin@mbu.ac.th

บทนำ

ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรมเทศนาเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งภาษาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารคำสอนเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าให้คงอยู่ในชุมชนชาวพุทธทั่วโลก การใช้ภาษาธรรมไม่ว่าจะเป็นภาษาบาลีหรือสันสกฤตในบริบทต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจและการตีความคำสอนที่ลึกซึ้ง ซึ่งส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมและการเผยแพร่คำสอน ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้แสดงธรรมในการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มีภาษาบาลี (pali language) ซึ่งเป็นภาษาหลักที่พระพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรมและบันทึกคำสอนในพระไตรปิฎก ซึ่งได้รับการตีความว่าเป็น “ภาษาธรรม” (dhamma language) ที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า ภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาพูดที่ใช้กันในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียในสมัยพุทธกาล (ภาษาท้องถิ่น) และเป็นภาษาที่สามารถเข้าถึงประชาชนทั่วไปได้โดยง่าย เพราะมีระเบียบทางภาษาไม่ซับซ้อนเหมือนกับสันสกฤตที่เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ของวรรณะพราหมณ์ การที่พระพุทธเจ้าเลือกใช้ภาษาบาลีในการแสดงธรรมทำให้ธรรมะของพระองค์เข้าถึงคนทุกชนชั้นได้อย่างง่ายดาย ซึ่งสะท้อนถึงความเมตตาและความปรารถนาที่จะเผยแผ่ธรรมะให้กับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน (Wongsurawat, 2020) นอกจากนี้ การใช้ภาษาบาลีในการแสดงธรรมยังช่วยให้คำสอนของพระพุทธเจ้าได้รับการบันทึกและรักษาไว้ในรูปแบบของพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาอรรถกถาธรรมทางพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกประกอบด้วยพระวินยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งแต่ละส่วนมีความสำคัญในเชิงศาสนาและการปฏิบัติธรรม ภาษาบาลีที่ใช้ในพระไตรปิฎกนั้นมีโครงสร้างและรูปแบบ (structure and platform) ที่ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาธรรมได้อย่างละเอียดและชัดเจน (Meesook, 2016)

ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้แสดงธรรมในเชิงวัฒนธรรมนั้น กล่าวได้ว่าภาษาบาลีมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาวัฒนธรรมของชุมชนพุทธในเชิงวัฒนธรรม (culture) เป็นอย่างมาก ภาษาบาลีนั้นได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา การสวดมนต์ และการบันทึกวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์ และพระไตรปิฎก เป็นต้น ดังนั้น การใช้ภาษาบาลีในพิธีกรรมและวรรณกรรมเหล่านี้ช่วยให้เกิดการสืบทอดและรักษาวัฒนธรรมทางศาสนาของชุมชนพุทธอย่างต่อเนื่อง การสวดมนต์ในภาษาบาลีที่เป็นที่รู้จักกันทั่วโลก เช่น บทสวดอิติปิโส ภควา หรือบทสวดพระพุทธคุณนั้น สะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างภาษาและศาสนาที่ลึกซึ้ง และเป็นสื่อที่ทำให้พุทธศาสนิกชนสามารถเชื่อมต่อกับหลักธรรมและพระพุทธเจ้าได้ (Gethin, 2008) นอกจากนี้ การใช้ภาษาบาลียังเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเชื่อมโยงชุมชนพุทธทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นในอินเดีย ศรีลังกา ไทย พม่า และกัมพูชา การใช้ภาษาบาลีในชีวิตประจำวันและในวัฒนธรรมทางศาสนาทำให้เกิดการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชนพุทธทั่วโลก การศึกษาภาษาบาลีจึงเป็นการศึกษาที่ไม่เพียงแต่ในเชิงภาษาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นการศึกษาในเชิงวัฒนธรรมและศาสนาที่ลึกซึ้งและมีความสำคัญ ส่วนบทบาทของภาษา

ธรรมในการเผยแพร่คำสอนในยุคปัจจุบัน การเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้าในยุคปัจจุบันยังคงพึ่งพาภาษาธรรมอย่างมาก ดังนั้น ถึงแม้ว่าจะมีการแปลคำสอนเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก แต่ภาษาบาลีและสันสกฤตยังคงเป็นฐานสำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนา การศึกษาภาษาธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการรักษาความถูกต้องและความหมายของคำสอน การแปลคำสอนจากภาษาบาลีเป็นภาษาอื่น ๆ ยังคงต้องอาศัยความเข้าใจความหมายในเชิงภาษาศาสตร์ (linguistics) และวัฒนธรรมเพื่อรักษาความถูกต้องของเนื้อหาธรรม (Walshe, 1995)

สถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นสังคมยุคดิจิทัล การใช้ภาษาธรรมในการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์และการเผยแพร่คำสอนในรูปแบบดิจิทัลทำให้ธรรมะของพระพุทธเจ้าสามารถเข้าถึงผู้คนหลากหลายมากขึ้น การใช้ภาษาธรรมในสื่อเหล่านี้ยังคงมีบทบาทสำคัญในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของคำสอนและการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้คน สังคมกับพระพุทธเจ้า ดังนั้น การศึกษาภาษาธรรมในบริบทของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการศึกษาที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจและการตีความ (interpretation) คำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้อง รวมทั้งการวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในการแสดงธรรมสามารถช่วยให้เราเข้าใจความหมายลึกซึ้งของธรรมะได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาและวิเคราะห์ภาษาศาสตร์ยังสามารถช่วยในการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดและเผยแพร่ธรรมในยุคปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เนื่องจากภาษามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและสื่อสารกับผู้คนในยุคที่สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลมีบทบาทมากขึ้น การใช้ภาษาที่เหมาะสมและเข้าใจง่ายในการสื่อสารธรรมะเป็นสิ่งที่จำเป็น การศึกษาและวิเคราะห์ภาษาศาสตร์ในบริบทของพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ช่วยให้เรารักษาความถูกต้องของคำสอนเท่านั้น แต่ยังช่วยในการสร้างวิธีการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงและตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้แสดงธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในเชิงศาสนาและวัฒนธรรม การใช้ภาษาบาลีในการแสดงธรรมไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ยังเป็นสื่อที่ช่วยในการถ่ายทอดและรักษาคำสอนให้คงอยู่ในชุมชนพุทธทั่วโลก การศึกษาและทำความเข้าใจภาษาธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาและการเผยแพร่คำสอนในยุคปัจจุบัน

ภาษาศาสตร์

ภาษาศาสตร์ (linguistic) เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการศึกษาพระพุทธศาสนาซึ่งช่วยให้เราเข้าใจพระคัมภีร์ (scripture) การตีความประวัติศาสตร์ ศาสนาเปรียบเทียบ (comparative religion) การศึกษาพุทธปรัชญาและสื่อสารพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงแก่นแท้แห่งสัจธรรมจากร่องรอยแห่งประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน คำว่า “ภาษาศาสตร์” (linguistics) นั้น สืบสะท้อนถึงวิทยาการศึกษา (educational methodology) เกี่ยวกับภาษาโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีและวิธี

การศึกษาที่มีกระบวนการเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติหรือโครงสร้างทางภาษาของมนุษย์ ผู้ที่ศึกษาในด้านนี้มักได้รับการขนานนามว่า “นักภาษาศาสตร์” (linguist) (Halliday, Michael A.K.; Jonathan Webster, 2006) รูปแบบและกระบวนการศึกษาด้านภาษาศาสตร์นั้น สามารถจำแนกประเภทหรือมุมมองของภาษาศาสตร์ (linguistic) ได้อย่างน้อย 3 ด้าน คือ มุมมองด้านที่หนึ่ง ภาษาศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ (dichotomies and language) ซึ่งประกอบด้วย (1) การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เน้นเฉพาะยุคสมัย (synchronic study) เป็นการศึกษาคุณสมบัติทางภาษาศาสตร์ (linguistic feature) ของภาษาที่ใช้ในช่วงยุคสมัยต่าง ๆ และ (2) ภาษาศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ (diachronic study) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของภาษาและกลุ่มของภาษาและความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในยุคต่าง ๆ มุมมองที่สอง ภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ (theoretical and applied linguistics) ประกอบด้วย (1) ภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีหรือภาษาศาสตร์ทั่วไปจะเป็นการกำหนดกรอบอธิบาย (context) ให้กับภาษาแต่ละภาษาและกำหนดทฤษฎีเกี่ยวกับมุมมองต่าง ๆ ของภาษาให้ครอบคลุม และ (2) ภาษาศาสตร์เชิงประยุกต์จะเป็นการประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ต่าง ๆ กับงานด้านอื่น ๆ และมุมมองที่สาม ภาษาศาสตร์แบบพึ่งพาบริบทและแบบไม่พึ่งพาบริบท (contextual and independent linguistics) กล่าวคือ (1) ภาษาศาสตร์แบบพึ่งพาบริบท เป็นการสร้างกรอบอธิบายเกี่ยวกับการใช้ภาษาโดยมนุษย์ เช่น หน้าที่เชิงสังคมในภาษา วิธีการใช้งานภาษา และวิธีการสร้างและรับรู้ภาษาของมนุษย์ และ (2) ภาษาศาสตร์แบบไม่พึ่งพาบริบท เป็นการศึกษาที่ตัวภาษาเอง โดยไม่พิจารณาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามคำทั้งสองนี้ยังไม่มีแบ่งแยกอย่างชัดเจน ในหนังสือสารานุกรมบริตานิกา (encyclopedias britannica) จึงใช้คำว่า “ภาษาศาสตร์มหภาค” (macro linguistics) และ “ภาษาศาสตร์จุลภาค” (micro linguistics) แทน

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญเฉพาะของแขนงวิชาต่าง ๆ ของภาษาศาสตร์ก็ยังไม่เป็นที่ทราบโดยทั่วกัน และนักภาษาศาสตร์ (linguist) ส่วนใหญ่ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า การแบ่งแขนงวิชาแบบดังกล่าวยังคงมีขอบเขตซ้อนทับกันอยู่มาก บ่อยครั้งที่ภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายแขนง บางแขนงสามารถศึกษาได้โดยอิสระ บางแขนงก็ต้องศึกษาควบคู่กับแขนงอื่น อย่างไรก็ตามเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีนั้น ภาษาสามารถแบ่งออกเป็นแขนงต่าง ๆ ได้ เช่น สัทศาสตร์ (phonetics) สัทวิทยา (phonology) วิทยาหน่วยคำ (morphology linguistics) วากยสัมพันธ์ (syntax) อรรถศาสตร์ (semantics) วัจนปฏิบัติศาสตร์ (pragmatics) ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ (historical linguistics) แบบลักษณ์ภาษา (linguistic typology) วัจนลีลาศาสตร์ (stylistics linguistics) เป็นต้น จากมุมมองต่าง ๆ เหล่านี้ นักภาษาศาสตร์หรือนักภาษาศาสตร์เชิงทฤษฎีโดยทั่วไปมักจะศึกษาภาษาศาสตร์แบบไม่พึ่งพาบริบทในเชิงทฤษฎีเฉพาะยุคสมัย (independent theoretical synchronic linguistics) ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าเป็นแก่นของวิชาภาษาศาสตร์ และผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ได้ตั้งประเด็นคำถามและท้าววิจัยทางด้านภาษาศาสตร์ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งบางประเด็นก็ยังหาข้อสรุปไม่ได้

ลักษณะดังกล่าวได้สอดคล้องกับถ้อยแถลงดังที่ Russ Rymer (Halliday, Michael A.K.; Jonathan Webster, 2006) ได้กล่าวเอาไว้ที่น่าคิดว่า “ภาษาศาสตร์เป็นทรัพย์สินที่มีการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อนที่สุด โดยหาจุดยุติไม่ได้ในวงการวิชาการ ภาษาศาสตร์ไขกุกไปด้วยหยาตโลหิตของนักกวี นักศาสนวิทยา (Theologian) นักปรัชญา นักภาษาโบราณ นักจิตวิทยา นักชีววิทยา และนักประสาทวิทยา รวมทั้งเลือดของนักไวยากรณ์เท่าที่จะสามารถเอาออกมาได้” (linguistics is arguably the most hotly contested property in the academic realm. It is soaked with the blood of poets, theologians, philosophers, philologists, psychologists, biologists, and neurologists, along with whatever blood can be got out of grammarians.) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภาษาศาสตร์เป็นศาสตร์และศิลป์ (art and science) ที่ศึกษาภาษาในแง่มุมต่าง ๆ ที่ครอบคลุมทั้งโครงสร้าง ธรรมชาติและการทำงานของภาษา ภาษาศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากช่วยให้เราเข้าใจวิธีการที่ภาษาทำงาน ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทรงพลังและซับซ้อนที่ช่วยให้มนุษย์สามารถแสดงความคิด แบ่งปันข้อมูล และสร้างความสัมพันธ์ ภาษาศาสตร์ช่วยให้เราเข้าใจความแตกต่างระหว่างภาษาต่าง ๆ และวิธีที่ภาษาเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังนั้น ภาษาจึงเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตและมีความเป็นพลวัตในตัวเอง นอกจากนี้ ภาษาศาสตร์ยังช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรม รวมถึงบทบาทของภาษาในสังคมและชีวิตประจำวัน

ภาษาศาสตร์ (linguistics) เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการศึกษาศาสตร์เฉพาะตนและศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง (To study of one's own science and other sciences) ซึ่ง Arunmanakul (2020) ได้สะท้อนมุมมองเชิงวิชาการว่า การศึกษาภาษาศาสตร์แบบปัจจุบันนั้น กล่าวได้ว่ามีจุดเริ่มต้นในศตวรรษที่ 19 โดย Ferdinand de Saussure ประมาณช่วงราว ค.ศ. 1857-1913 ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาภาษาศาสตร์ในปัจจุบัน แต่ความจริงแล้วความสนใจเรื่องภาษานั้นมีมาเนิ่นนานแล้ว ตั้งแต่สมัยยุคกรีก ยุคโรมัน เรื่อยมาจนมีการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับระบบไวยากรณ์ (grammatical structure) ที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนดังที่เรียกว่า “เป็นไวยากรณ์ดั้งเดิม” (traditional grammar) จนกระทั่งถึงช่วงศตวรรษที่ 18 ได้มีการค้นพบว่า “ภาษาสันสกฤตนั้นมีความคล้ายคลึงกับภาษาลาตินมาก” จึงทำให้มีความสนใจศึกษา เปรียบเทียบระหว่างภาษาตระกูลต่าง ๆ พร้อมกับการสืบเสาะ สร้างแสวงหาภาษาที่เป็นภาษาดั้งเดิม (proto language) ขึ้น ความสนใจในการศึกษาเปรียบเทียบและสืบสร้างประวัติศาสตร์ของภาษานี้เป็นแขนงที่รู้จักกันในนามภาษาศาสตร์เปรียบเทียบและเชิงประวัติ (comparative and historical linguistics) นอกจากนี้ก็ยังเป็นยุคที่มีความตื่นตัวทางวิทยาศาสตร์ชีววิทยา (biology science) โดย Charles Darwin (Charles Darwin, 1809-1882) ศึกษาวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตซึ่งส่งผลให้นักภาษาศาสตร์ (linguist) มองหาวิวัฒนาการของภาษาและพยายามสร้างต้นไม้ตระกูลภาษา (family tree) ขึ้นมาในลักษณะเดียวกันกับต้นไม้แสดงสายพันธุ์ทางชีววิทยา (biology) ความสนใจทางด้านภาษาศาสตร์เปรียบเทียบและเชิงประวัติมีมา

ตลอดจนศตวรรษที่ 19 และถือเป็นกระแสหลักของภาษาศาสตร์ในสมัยนั้น การที่ความสนใจของนักภาษาศาสตร์ไปอยู่ที่การเปรียบเทียบคำ (word comparison) ระหว่างภาษาทำให้ความสนใจเรื่องอื่น ๆ ทางภาษาศาสตร์ต้องไปผูกอยู่กับศาสตร์แขนงอื่น เช่น จิตวิทยา (psychology) มานุษยวิทยา (anthropology) สังคมวิทยา (sociology) โดยที่นักจิตวิทยาพยายามที่จะอธิบายเรื่องจิตมนุษย์ (human mind) โดยใช้หลักฐานจากภาษาเพื่อเป็นวิถีทางที่จะเข้าถึงธรรมชาติของจิตมนุษย์ ส่วนนักมานุษยวิทยา (anthropologist) ซึ่งต้องการศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนนั้นมีความจำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์และการทำความเข้าใจกับภาษาใหม่ ๆ ของชุมชนแต่ละกลุ่มและเพราะนักภาษาศาสตร์ (linguist) ในยุคนั้นไม่ได้สนใจในประเด็นของเรื่องเหล่านี้มากนัก และนักวิชาการ Franz Boas (1859-1942) (Inchan, 2018) ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกของภาษาศาสตร์ด้านมานุษยวิทยา (anthropological linguistics) จึงได้วางแนวทางอย่างเป็นวิทยาศาสตร์สำหรับอธิบายภาษาใหม่ ๆ ที่ค้นพบ (scientific description of living language)

ภาษาศาสตร์ (linguistics) ไม่ใช่การศึกษาภาษาเพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาในด้านต่าง ๆ เท่านั้น แต่เป็นการศึกษาภาษา (language) เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติหรือระบบของภาษามนุษย์ โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และวิธีการแสวงหาความรู้ ความจริง (ญาณวิทยา) ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ประเด็นต่าง ๆ ที่นักภาษาศาสตร์ (linguist) ให้ความสนใจมีมากมาย เช่น เสียงในภาษาต่าง ๆ ทั่วโลกมีลักษณะอย่างไรบ้าง โครงสร้างไวยากรณ์ของภาษาต่าง ๆ มีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เด็กสามารถเรียนรู้ภาษาได้อย่างไรบ้าง มนุษย์เราสามารถเข้าใจและตีความความหมายของคำศัพท์หรือประโยคได้อย่างไร เป็นต้น ภาษาศาสตร์ (linguistics) สามารถแบ่งได้เป็น 2 แขนงหลัก คือ ภาษาศาสตร์ทั่วไป (general linguistics) และภาษาศาสตร์ประยุกต์ (applied linguistics) กล่าวคือ (1) ภาษาศาสตร์ทั่วไปศึกษาตัวภาษาโดยตรงโดยไม่ได้เชื่อมโยงกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ โดยนักภาษาศาสตร์อาจแบ่งการศึกษาออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ เช่น การศึกษาในระดับเสียง (sound level) ระดับคำ (wording) ระดับความหมาย (meaning) ระดับโครงสร้างไวยากรณ์ (grammatical structure) และระดับของการเปลี่ยนแปลงของภาษา เป็นต้น (2) ภาษาศาสตร์ประยุกต์ (applied linguistics) ศึกษาภาษาโดยเชื่อมโยงกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา การศึกษา คอมพิวเตอร์ นิติวิทยาศาสตร์ (forensic science) มีการประยุกต์องค์ความรู้ทางภาษาศาสตร์เพื่อใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ การบำบัดการพูด การสร้างเสียงสังเคราะห์ (creating synthetic voices) หรือปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) เป็นต้น

ภาษาศาสตร์ (linguistics) แบ่งออกได้เป็นสองแบบกว้าง ๆ คือ ภาษาศาสตร์ทั่วไป (general linguistics) ที่เรียนเกี่ยวกับระบบ พัฒนาการต่าง ๆ และภาษาศาสตร์ประยุกต์ (applied linguistics) ที่มีศาสตร์อื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ภาษาศาสตร์ไม่ใช่แค่การเรียนภาษาใดภาษาหนึ่งเหมือนกับที่เราเรียนภาษาแล้วเรียนรู้ว่าอ่านแบบนี้แล้วจบ แต่ภาษาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ตั้งคำถามว่าทำไมเราถึงอ่านแบบนี้

หรือทำไมภาษาบางภาษามีความคล้ายคลึงกัน แม้แต่การศึกษาเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในคอมพิวเตอร์ก็นับเป็นภาษาศาสตร์เช่นเดียวกัน ภาษาศาสตร์ไม่ได้เน้นไปที่การเรียนรู้ทางทักษะแบบที่เราเคยเรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ แต่เรียนเพื่อให้เข้าใจระบบของภาษามากกว่า (language structure) เช่น ความคล้ายคลึงกันของศัพท์บางศัพท์ในภาษาที่มีตระกูลเดียวกัน (Hotcourses Thailand, 2024) ภาษาศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งการศึกษาเกี่ยวกับภาษาโดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยาการวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติหรือระบบของภาษามนุษย์ (nature of language) ผู้ที่ศึกษาในด้านนี้เรียกว่า “นักภาษาศาสตร์” (linguist) การศึกษาภาษาศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับบริบทของขอบเขต ดังนี้ (Bloomfield Leonard, 1983)

- (1) สัทศาสตร์ (phonetics) เป็นการศึกษาเสียงต่าง ๆ ซึ่งใช้ร่วมกันในภาษามนุษย์ทุกภาษา
- (2) สัทวิทยา (phonology) เป็นการศึกษารูปแบบเสียงพื้นฐานของภาษา
- (3) วิทยาหน่วยคำ (morphology linguistics) เป็นการศึกษาโครงสร้างภายในของคำและการเปลี่ยนรูปของคำ (wording)
- (4) วากยสัมพันธ์ (syntax) เป็นการศึกษาการประกอบคำขึ้นเป็นประโยคที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ (grammar)
- (5) อรรถศาสตร์ (semantics) เป็นการศึกษาความหมายของคำ (lexical semantics) และวิธีการประกอบคำขึ้นเป็นประโยคเพื่อสื่อความหมาย
- (6) วัจนปฏิบัติศาสตร์ (pragmatics) เป็นการศึกษาวิธีการใช้ถ้อยความ (utterance) เพื่อสื่อความหมายในการสื่อสาร เช่น แบบตรงตัว (literal pragma) แบบอุปมาอุปไมย (figurative pragma)
- (7) ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ (historical linguistics) เป็นการศึกษาทางด้านภาษาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากความใกล้เคียงของคำศัพท์ การสร้างคำ และวากยสัมพันธ์ (syntax)
- (8) แบบลักษณ์ภาษา (linguistic typology) เป็นการศึกษาคุณสมบัติทางไวยากรณ์ที่ใช้อยู่ในภาษาต่าง ๆ

- (9) วัจนลีลาศาสตร์ (stylistics linguistics) เป็นการศึกษาลีลาในการใช้ภาษา

สรุปได้ว่าภาษา (language) เป็นส่วนสำคัญของมนุษย์ที่ต้องเรียนรู้และฝึกฝนตั้งแต่แรกเกิด โดยเริ่มจากการฟังแล้วจึงพูดตามลำดับ เมื่อเติบโตขึ้นคนทั่วไปสามารถเรียนรู้และใช้ภาษาพูดได้ในเวลาที่ใกล้เคียงกัน ส่วนภาษาเขียนนั้นมาทีหลัง ซึ่งเด็ก ๆ จะเรียนในโรงเรียนหลังจากใช้ภาษาพูดได้คล่องแคล่วแล้วภาษาพูดเกี่ยวข้องกับการใช้เสียงและการฟัง ขณะที่ภาษาเขียนเกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์และการอ่าน รวมถึงการใช้สายตา อย่างไรก็ตาม ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนมีความหมายซึ่ง

เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารแลกเปลี่ยนกัน ความหมายปรากฏอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของภาษา ตั้งแต่คำในประโยคไปจนถึงเรื่องราวหรือข้อความ ดังนั้น ศาสตร์แห่งภาษาด้านการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน จึงเป็นทักษะที่มนุษย์ต้องฝึกฝนตั้งแต่เด็กเพื่อให้เชี่ยวชาญและสามารถใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในอนาคต

ภาษาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีการใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคำสอนที่มีความลึกซึ้งและครอบคลุมความเป็นจริงในมิติต่าง ๆ แนวคิดและหลักการทางภาษาศาสตร์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งในการสื่อสารคำสอน และการสร้างความเข้าใจในธรรมะ การใช้ภาษาบาลีและสันสกฤตในพระสูตรและพระธรรมคำสอนสะท้อนถึงการเลือกใช้ภาษาที่มีความหมายเฉพาะเจาะจง เพื่อสื่อสารสาระแก่นของหลักธรรมและหลักปรัชญาอันลึกซึ้ง แนวคิดทางภาษาศาสตร์ในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธศาสนานับถึงความสำคัญของการใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสมในการสื่อสารคำสอน ภาษาถูกมองว่าเป็นเครื่องมือในการสื่อสารความจริงและเป็นสื่อในการถ่ายทอดปัญญา พระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงพลังของภาษาในการกำหนดความเข้าใจของผู้คนต่อความจริง การใช้คำพูดที่ถูกต้องจึงมีความสำคัญในการนำผู้คนไปสู่การเข้าใจธรรมะและการปฏิบัติที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้เน้นถึงการใช้ภาษาที่ชัดเจนและปราศจากความคลุมเครือ พระองค์ทรงใช้ภาษาที่สามารถเข้าถึงจิตใจของผู้ฟังได้ง่าย และเน้นการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนเข้าใจธรรมะอย่างแท้จริง แนวคิดทางภาษาศาสตร์นี้ถูกสะท้อนในหลักธรรมหลายประการ เช่น อริยสัจ 4 (the four noble truths) ซึ่งเป็นการแสดงออกทางภาษาที่ชัดเจนและตรงไปตรงมา เพื่อสื่อสารความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค (Meesook, 2016) การใช้ภาษาบาลีในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวได้ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาหลักที่ใช้ในการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก (วินัย พระสูตร และอภิธรรม) ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีมีลักษณะเฉพาะที่ช่วยในการสื่อสารความหมายของธรรมะได้อย่างลึกซึ้งและชัดเจน การใช้คำและประโยคในภาษาบาลีมีโครงสร้างที่เน้นการสื่อสารความหมายที่ชัดเจนและสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา พระสูตรในพระไตรปิฎก เช่น พระสุตตันตปิฎก ประกอบด้วยคำสอนที่ถูกบันทึกในภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายเฉพาะเจาะจงและสื่อสารความจริงทางจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง เช่น พระสูตรที่ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งมีการใช้ภาษาที่ชัดเจนและเน้นการปฏิบัติธรรมะอย่างเป็นระบบ ภาษาบาลีในพระสูตรเหล่านี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเข้าใจและนำไปใช้ในการชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wongsurawat, 2020)

ส่วนการใช้ภาษาสันสกฤตในพระพุทธศาสนานั้น อาจกล่าวได้ว่าภาษาสันสกฤตเป็นอีกภาษาหนึ่งที่มียุทธศาสตร์สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนิกายมหายานและวัชรยาน ภาษาสันสกฤตมีลักษณะเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการบันทึกคัมภีร์และพระสูตรหลายประการ เช่น พระสูตรในสาย

มหายาน ได้แก่ ปรัชญาปารมิตาหัตถยสูตร (สูตรหัวใจของปัญญาบารมี) และปรัชญาวิเศษฐสูตร (สูตรเพชรเกียรติยศ) การใช้ภาษาสันสกฤตในพระพุทธานามิลักษณะเฉพาะที่เน้นการสื่อสารความหมายทางจิตวิญญาณและปรัชญา ภาษาสันสกฤตมีการใช้คำที่มีความหมายลึกซึ้งและซับซ้อน ซึ่งช่วยในการสื่อสารหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและการตรัสรู้ ภาษาสันสกฤตยังมีบทบาทในการเชื่อมโยงพระพุทธานามกับวัฒนธรรมและปรัชญาของอินเดียโบราณ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาคำสอนในพระพุทธานาม (Gethin, 2008) ส่วนบทบาทของภาษาศาสตร์ในการตีความและการเผยแพร่คำสอน การตีความคำสอนในพระพุทธานามมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการศึกษาและทำความเข้าใจภาษาที่ใช้ในคำสอน การศึกษาภาษาศาสตร์ในบริบทของพระพุทธานามจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจและตีความคำสอนอย่างถูกต้อง การแปลคำสอนจากภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาอื่น ๆ ต้องอาศัยความรู้ทางภาษาศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อรักษาความถูกต้องและความหมายของเนื้อหาธรรมและในยุคปัจจุบัน การเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบดิจิทัลและสื่อออนไลน์ยังคงใช้ภาษาธรรมเป็นฐานสำคัญ การใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสมในการสื่อสารธรรมะในสื่อเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความหมายของคำสอนและในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในหมู่ผู้ฟัง (Walshe, M., 1995) ดังนั้น แนวคิดและหลักการทางภาษาศาสตร์ที่ปรากฏในพระพุทธานามมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารและถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า การใช้ภาษาบาลีและสันสกฤตในพระสูตรและพระธรรมคำสอนช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายลึกซึ้งของธรรมะและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาและทำความเข้าใจภาษาศาสตร์ในบริบทของพระพุทธานามจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการตีความและเผยแพร่คำสอนอย่างถูกต้องในยุคปัจจุบัน

ภาษาธรรม

1. พุทธวิธีการใช้ภาษาการสื่อสาร

มนุษย์มีวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดมาอย่างยาวนาน มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์คาดว่าเกิดก่อนเมื่อ ค.ศ. 35,000 ปี ได้สื่อแสดงความคิด ความอ่าน ความรู้สึกลอกมาเป็นสัญลักษณ์และมีภาษาเป็นพื้นฐานในการคิด การแสดงออก ทำให้ผู้อื่นได้รับรู้ถึงความรู้สึกภายในความคิด (Kaewtep, 2000) ในสมัยครั้งพุทธกาล การเผยแพร่คำสอนได้เริ่มขึ้นจากพุททธิกิจของพระพุทธเจ้า การเผยแผ่ธรรมจึงเกิดจากพระโอษฐ์ของพระองค์โดยตรง จึงมีสาวกมากมายที่ฟังธรรมของพระองค์แล้วบรรลุธรรม ในขณะเดียวกันใครก็ตามที่มีปัญหาหลักธรรมข้อโต้แย้ง (argument) หลักการ (principles) วิธีการ (instrumentality) หรือแม้แต่หลักธรรมคำสอนจะเข้าเฝ้าทูลถามพระองค์และด้วยพระปัญญาของพระองค์ท่าน ผู้คนจึงอยากยุติข้อข้องใจและข้อสงสัยมากมายกับพระองค์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการตอบของพระองค์จึงเป็นข้อยุติ เป็นการตรัสที่เต็มไปด้วยสาระธรรม แม้สาวกที่อยู่ไกลก็ไม่กล้าตอบบางประเด็นได้ จึงพามาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อให้ตรัสเรื่องหรือประเด็นที่ยังสงสัยอยู่นั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จ

ดับขันธปรินิพพานแล้ว สาวกทั้งหลายอาศัยหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ตรัสนั้นเป็นตัวแทนของพระองค์ โดยอาศัยการจดจำ การท่องจำที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” (oral tradition) จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมายาวนานที่เรียกว่าการสื่อสารท่องจำในตัวบุคคลนั่นเอง หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วหลายร้อยปี สาวกได้สืบทอดจากการท่องจำเช่นนี้มาเรื่อย ๆ โดยการกลั่นกรอง การทำสังคายนา (sort out) มาหลายครั้งด้วยกัน ดังนั้น การสื่อสารจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำรงชีวิตมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการรักษาและการสืบสาน สืบทอดความเชื่อในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาซึ่งเป็นค่านิยม (value) หลักทางด้านจิตวิญญาณ (soul) ในการดำเนินชีวิต การเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าและเหล่าพุทธบริษัท 4 นั้น ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากที่ต้องการทราบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญอย่างไร มีวิวัฒนาการอย่างไร และในแง่มุมด้านการสื่อสารนั้นมีการปรับปรุง พัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยอย่างไร จึงทำให้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถดำรงคงมั่นอยู่ในสังคมไทยได้นานเช่นนี้ (Saengsai & Prasri, 2020) ในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าด้านสื่อต่าง ๆ พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วฉับพลัน (disruption) วัฒนธรรมต่างประเทศแผ่เข้ามาจึงมีผลในการเปลี่ยนแปลง การสื่อสารของผู้คนหรือใช้ภาษาต่างประเทศมาปะปนกับภาษาไทยมากขึ้น จึงส่งผลต่อการเผยแผ่ความหมายของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยการสั่งสอนของพระสงฆ์ เพราะคนฟังไม่เข้าใจในภาษาธรรมะหรือภาษาพระ คนเราไม่เข้าใจธรรมะก็เพราะว่าเป็นอุปสรรค แม้จะได้ยิน ได้ฟังมาจากท่านผู้รู้ แต่ไม่สามารถเข้าใจลึกซึ้ง ท่านมองว่าภาษามี 2 ระดับ คือ ภาษาโลกและภาษาธรรม ภาษาโลกคือภาษาคน (human language) เป็นภาษาของคนไม่รู้ธรรมะ พูดกันอยู่ตามประสาคนที่ไม่รู้ธรรมะ ส่วนภาษาธรรมะคือภาษาเหมือนกัน แต่ว่าเห็นธรรมะที่แท้จริง สื่อออกมาด้วยความรู้สึกตรงตามความเป็นจริง (dhamma language) ท่านขยายภาษาทั้งสองตามภาษาสมัยใหม่คือภาษาโลกหรือภาษาคน เป็นภาษาทาง physis ที่เป็นเพียงวัตถุคือ physical way of speaking ส่วนภาษาธรรมะคือภาษาที่เป็น metaphysics คืออยู่เหนือโลก มีวิธีพูดเป็น metaphysical way of speaking (Buddhadasa Bhikkhu., 1994)

2. พุทธวิธีการเผยแผ่ธรรมะทางพุทธศาสนา

การเผยแผ่ธรรมะของพระองค์ในสมัยนั้นมีประเด็นที่น่าสนใจ คือการใช้ภาษาในการสื่อสาร การใช้ถ้อยคำกลั่นในภาษาท้องถิ่น การใช้จิตวิทยาต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงอารมณ์ความต้องการของผู้คนตามฐานะของคนได้เป็นอย่างดีในสมัยนั้น (Saengsai & Prasri, 2020) และภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่ธรรมะคือภาษามคธ (Photinantha, 1970) แต่บางส่วนยังสงสัยอยู่ว่าจริงหรือไม่ ภาษามคธเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภาษาบาลี” โดยเฉพาะฝ่ายเถรวาท (Theravada) ได้ยึดเอาภาษานี้เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาและพุทธพจน์เพราะเชื่อว่ามีค่าน่าเชื่อถือมากที่สุด นอกจากนั้น ยังมีภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของชนชั้นวรรณะพราหมณ์ที่มีอิทธิพลอยู่ในยุคนั้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากข้อความก่อนหน้านี้นี้จะพบว่าคงเป็นเหตุเป็นผลประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้เจาะจงหรือเลือกใช้ภาษา

ไดภาษาหนึ่งในการเผยแพร่ธรรมะ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) ส่วนการใช้ภาษามคธ ภาษาบาลี และสันสกฤตนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งในแคว้นบางแคว้นที่ใช้เป็นภาษาพูดกัน การนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้จักกว้างไกล การที่พระองค์เสด็จไปที่ใด พระองค์ก็ทรงใช้ภาษาพื้นเมืองเหล่านั้นในการสื่อสาร

3. การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก (Chorphokaudom, 2022) ได้ศึกษาและสะท้อนข้อค้นพบ (new finding) ในประเด็นที่ว่า ในการศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกนั้นได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล เน้นทางด้านการเมืองการปกครอง ด้านมานุษยวิทยา ด้านสังคมและด้านศาสนา จากนั้นทำการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าด้วยการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ยึดตัวบุคคลเป็นที่ตั้ง ยึดธรรมเป็นตัวยึด และพุทธวิธีในการสอนได้สะท้อนผลลัพธ์ในบริบทดังต่อไปนี้

1. ภูมิหลังของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล

อารยธรรมอินเดียได้รับอิทธิพลอย่างมากจากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ เมื่อชนเผ่าอารยันอพยพมาจากทะเลสาบแคสเปียน (Caspian sea) และเข้าครอบครองดินแดนชมพูทวีป พวกชาวอารยันได้นำเอาศาสนาพราหมณ์เข้ามาด้วย ซึ่งเป็นศาสนาหลักในอินเดียในช่วงที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในช่วงเวลานั้นอินเดียแบ่งออกเป็น 16 แคว้น (รัฐ) โดยมี 5 แคว้นหลัก ที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก ได้แก่ มคธ โกศล วัชชี วังสะ และอวันตี การปกครองมี 2 รูปแบบ คือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง และประชาธิปไตยหรือสหพันธรัฐ อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียว แต่เป็นกลุ่มบุคคลที่กำหนดแนวทางและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง เช่น แคว้นวัชชี ด้านสังคม สถาบันศาสนาเป็นที่มาของความเชื่อ (belief) ความศรัทธา (faith) พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เป็นสถาบันสำคัญที่ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีและแนวทางดำเนินชีวิตของสังคม และด้วยอิทธิพลของศาสนาทำให้เกิดการแบ่งชนชั้นขึ้นในสังคม มีการแบ่งออกเป็น 4 วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ด้านศาสนามีศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู ซึ่งชาวอารยัน (Arayan) ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุเป็นผู้นำเข้ามาเมื่อราว 3,500 กว่าปีมาแล้ว นอกจากศาสนาพราหมณ์แล้วก็มีลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อหรือทิวทัศน์ (beliefness) ที่แตกต่างกันถึง 62 ทิวทัศน์ (view) โดยลัทธิที่สำคัญมี 6 ลัทธิ ได้แก่ (1) ลัทธิของครูปุณณะกัสสปะ จัดอยู่ในประเภทอกิริยวาทะ (2) ลัทธิของครูมัคขลิโคศล จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ (3) ลัทธิของครูอชิตะเกสกะมพล จัดอยู่ในประเภท อุจเฉทวาทะ (4) ลัทธิของครูปุกะจัจฉายณะ จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ (5) ลัทธิของครูนิครนถ์นาฏบุตร จัดอยู่ในประเภทอัตถกิลมถานโยค และ (6) ลัทธิของครูสัทธชัย เวลัฏฐบุตร จัดอยู่ในประเภทอมราวิกเขวาทะ

2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (Chorphokaudom, 2022) อธิบายไว้ในประเด็นของการยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้ง ยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้งและพุทธวิธีในการสอน ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการยึดบุคคลเป็นที่ตั้ง พบว่า การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้งการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้งมุ่งเน้นไปที่การเผยแผ่ต่อบุคคลใกล้ชิด พระราชาและเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ รวมถึงบุคคลที่อยู่ในข่ายพระญาณ การเผยแผ่ต่อบุคคลใกล้ชิดกรณีศึกษาของพระปัญจวัคคีย์แสดงให้เห็นการเผยแผ่ต่อบุคคลใกล้ชิด พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วยพระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลังจากแสดงธรรมเทศนาจบ อัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นหัวหน้าได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน และทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยวิธีเอธิกขุขุปสัมปทา จากนั้นทรงแสดงธรรมแก่พระปัญจวัคคีย์ที่เหลือ จนท่านเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรมและขอบวชเป็นพระภิกษุเช่นกัน สำหรับสาวกยวงซึ่งซึ่งเป็นตระกูลของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงโปรดพระพุทธบิดาพระนางพิมพาพระราชมารดาของพระราหุล ทรงโปรดเจ้าศากย 6 องค์ คือ พระเจ้าภัททิยะ เจ้าอนุรุธะ เจ้าอาณนที เจ้าภค เจ้ากิมพิละ และเจ้าเทวทัต ซึ่งเมื่อรวมกับอุบาลีซึ่งเป็นช่างกลบกดด้วยจะเป็น 7 คน ทรงโปรดพระนันทราชกุมาร ทรงโปรดพระราหุล ทรงโปรดพระนางรูปนันทา ทรงห้ามพระญาติที่วิวาทกันที่แม่น้ำโรหิณีนอกจากนี้ยังมีเจ้าศากยอีกหลายร้อยองค์บวชเป็นภิกษุด้วย

ประเด็นที่สอง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้ง ได้ทำการพิจารณาประเด็นการยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้ง ทำการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยปฏิจจสมุปปาท อริยสัจ 4 อนุปพิพาทและหลักธรรมตามอริยาคัยของบุคคล สำหรับหลักธรรมปฏิจจสมุปปาทใช้กรณีศึกษามหาตณหาสังขยสูตรและกรณีศึกษาของเจลกัสสปะ หลักธรรมธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและหลักธรรมอนัตตลักขณสูตร เป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ท่าน ส่วนอริยสัจ 4 ได้ทำการศึกษาในกรณีของพระยสะและอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งใช้เป็นกรณีศึกษาของอนุปพิพาทด้วย ส่วนอาทิตตปริยายสูตรเป็นกรณีศึกษาของชฎิล 3 พี่น้อง และสุดท้าย พระปัญจวัคคีย์และชฎิล 3 พี่น้องก็นำมาเป็นกรณีศึกษาของการที่พระพุทธองค์ทรงโปรดหลักธรรมตามอริยาคัยของบุคคลด้วย

ประเด็นที่สาม พุทธวิธีในการสอน โดยพุทธวิธีในการสอนยึดหลัก 4 ส (สันตัสสนา, สมာทปนา, สมุตเตสนา, สัมปหังสนา) เป็นพุทธวิธีในการสอนที่มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ ชี้แจงให้เห็นชัดเจนให้อยากรับไปปฏิบัติ เราให้อาหาญแก่ลัทธิล้า ปล่อยใจให้สดชื่นร่าเริง เป็นกลยุทธ์อันจะทำให้ผู้ที่ได้รับการสอนเกิดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ทำให้เกิดปัญญาจัดอวิชชาออกไปได้ เห็นจริงคล้อยตามคำสอน เกิดความไม่ประมาท เร่งหรือเร่งใจให้เกิดความกล้าหาญ เกิดความเพียรตั้งใจบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเพื่อความเป็นอิสระ เพื่อการหลุดพ้น ออกจากทุกข์ ออกจาก

สังสารวัฏด้วยความเข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส ส่วนพุทธวิธีในการสอนแบบยึดหลักพยากรณ์หรือแบบตอบปัญหานี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการตอบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งมี 4 แบบ คือ เอกังสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม) วิภังชพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกแยะตอบ) และรูปนัยปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)

4. ภาษาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องภาษาศาสตร์ในพระพุทธศาสนาปรากฏในลักษณะ 2 ประเภท ประกอบด้วย เนนยัตถะ (indirect meaning) และนิตัตถะ (direct meaning) เป็นแนวคิดที่ปรากฏในพระสูตรมหายาน (Mahamakut Buddhist University, 1991) และชาวพุทธฝ่ายมหายาน (Mahayana) ใช้เป็นเกณฑ์ในการตีความหมายในคัมภีร์ (scripture) มาโดยตลอด แต่ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Theravada) นั้น แนวคิดนี้ยังไม่ใช่ที่คุ้นเคยมากนักและมีเพียง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (Phra Maha Uddhikaro, 2005) ที่ให้ความสนใจกับเรื่องนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องภาษา 2 ประเภท ทั้งในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท (Theravada) และมหายาน (Mahayana) เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อบทบาทของภาษา (The role of language) เกณฑ์การแบ่งภาษา (language division criteria) และความสำคัญของภาษาต่อการตีความคัมภีร์ พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องภาษา 2 ประเภท ได้แก่ เนนยัตถะ (indirect meaning) และนิตัตถะ (direct meaning) ซึ่งปรากฏในพระสูตรมหายานและเป็นเกณฑ์ที่ชาวพุทธฝ่ายมหายาน (Mahayana) ใช้ในการตีความคัมภีร์มาโดยตลอด (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) เนนยัตถะ (indirect meaning) หมายถึง ภาษาที่ใช้สื่อความหมายโดยตรงตามตัวอักษร เป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน นิตัตถะ (direct meaning) หมายถึง ภาษาที่ใช้สื่อความหมายโดยนัย เป็นภาษาที่ใช้ในเชิงอุปมาอุปไมย (metaphorical) หรือเชิงปรัชญา (philosophical) ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Theravada) แนวคิดเรื่องภาษา 2 ประเภทนี้ยังไม่ใช่ที่คุ้นเคยมากนัก และมีเพียง “ท่านพุทธทาสภิกขุ” ที่ให้ความสนใจกับเรื่องนี้ โดยท่านได้เสนอ “ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม” เพื่อใช้ในการตีความพระไตรปิฎกท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อบทบาทของภาษานั้น มีความแตกต่างกันระหว่างฝ่ายเถรวาทและมหายาน ฝ่ายเถรวาท (Theravada) มองว่าภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารความหมาย แต่ไม่ใช่เครื่องมือที่สมบูรณ์แบบ เนื่องจากภาษาอาจบิดเบือนความจริงได้ ฝ่ายมหายาน (Mahayana) มองว่าภาษาเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการสร้างความจริง (truth) และสามารถนำไปสู่การตรัสรู้ได้ เกณฑ์การแบ่งภาษาในคัมภีร์ที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภทนั้น อาจแตกต่างกันไปในแต่ละนิกาย (sect) ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Mahayana) แต่โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งตามวัตถุประสงค์ของภาษา กล่าวคือภาษาที่ใช้เพื่อสื่อสารความรู้ทางโลก (เนนยัตถะ) และภาษาที่ใช้เพื่อสื่อสารความรู้ทางธรรม (นิตัตถะ) ความสำคัญของภาษา 2 ประเภทที่มีต่อการตีความคัมภีร์นั้นมีความสำคัญอย่างมากสำหรับพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Mahayana) เพราะช่วยให้สามารถตีความคัมภีร์ได้ในหลายระดับความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระ

สูตร ฝ่ายมหายานที่มักใช้ภาษาเชิงอุปมาอุปไมยและเชิงปรัชญา (figurative and philosophical language) ในขณะที่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Theravada) นั้น เน้นการตีความพระไตรปิฎกตามตัวอักษรมากกว่า จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องภาษา 2 ประเภทมากนัก

ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนา ภาษาเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่ชาวโลก (สังคม) รับรู้ร่วมกัน (โลกสมัญญา) เป็นระบบภาษาของชาวโลก (โลกนิรุตติ) เป็นถ้อยคำสำนวนของชาวโลก และเป็นสิ่งที่ชาวโลกจัดวางขึ้น (โลกบัญญัติ) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตตะ เหล่านี้แลเป็นโลกสมัญญา เป็นโลกนิรุตติ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกบัญญัติ ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่แต่ไม่ยึดติด” แสดงให้เห็นว่า ภาษาในทฤษฎีของพระพุทธศาสนา มีประสิทธิภาพในการสื่อสารระดับหนึ่ง แต่ต้องอยู่ในกรอบแห่งบริบทสังคม (โลก) ที่สร้างระบบภาษานั้น ๆ ขึ้นมา หมายความว่าภาษาจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมันถูกสื่อสารในบริบทสังคมรับรู้ภาษานั้น ๆ ร่วมกัน ข้อความในพุทธพจน์ตอนสุดท้ายที่ว่า “ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่แต่ไม่ยึดติด” สาระประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่ในกรอบของกาลเวลาและสถานที่ (สังคม) ที่มีระบบภาษาแบบหนึ่ง จึงเป็นธรรมดาที่พระองค์จะต้องสื่อสารด้วยภาษาที่สังคมรับรู้ร่วมกันในขณะนั้น กระนั้นก็ตาม พระองค์ก็ทรงใช้ภาษาอย่างรู้เท่าทันโดยไม่ยึดติดในภาษาว่าเป็นสัจธรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะภาษามีข้อจำกัดและเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคม ซึ่งได้สอดคล้องกับมุมมองของ Kalupahana, David (1994) กล่าวไว้ว่า “ภาษาในทฤษฎีของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าทรงมองภาษาเป็นกระแสที่สืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ภาวะที่เที่ยงแท้และถาวร องค์ประกอบพื้นฐานของภาษา เช่น ตัวอักษรเป็นเพียงระบบสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้สื่อสารในบริบทสังคมที่เฉพาะเจาะจง เมื่อมนทัศน์ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม สัญลักษณ์ที่ใช้แทนความคิดเหล่านั้นก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้น ภาษาจึงเป็นสิ่งที่สัมพัทธ์และมีข้อจำกัด พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาอย่างรู้เท่าทัน โดยไม่ยึดติดว่าเป็นสัจธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง ท่านทรงตระหนักถึงข้อจำกัดของภาษาและใช้ภาษาเป็นเพียงเครื่องมือในการสื่อสารความจริง ไม่ใช่ความจริงนั่นเอง”

Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1996) มีมุมมองถึงข้อจำกัดของภาษาว่า “ภาษาไม่สามารถแสดงหรือถ่ายทอดความจริงหรือสัจธรรมได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าภาษานั้นไม่ใช่เป็นการเอาสิ่งนั้นมาตั้งหรือมาแสดงให้ดู เราไม่ได้เอาของนั้นที่เป็นของจริงมาไว้ข้างหน้า” นอกจากภาษาจะสื่อความจริงได้ไม่สมบูรณ์แล้ว ยังอาจจะมีโทษต่อมนุษย์ได้ด้วยในแง่ที่เป็นตัวปิดบังความจริง ถ้าหากปฏิบัติต่อภาษาอย่างไม่ถูกต้อง ในสาระแห่งประเด็นนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกคำของปราชญ์นิกายเซน (Zen) ว่า “ภาษานั้นเหมือนนิ้วมือไปชี้ไปยังดวงจันทร์ มันเป็นเพียงสื่อสำหรับให้เราองความจริงสิ่งที่เราต้องการคือความจริง ที่เราต้องการเห็นคือดวงจันทร์ แล้วภาษานี้ก็เป็นสื่อเหมือนนิ้วมือที่ชี้ไป ถิ่นถ้าหากว่าเราไปติดในภาษาก็เหมือนกับเราไปมองดูอยู่แค่นิ้วมือแล้วก็ติดอยู่แค่ปลายนิ้วมือที่ชี้ไปดวงจันทร์ แล้วก็ไม่สามารถเห็นดวงจันทร์ได้ เห็นแค่นิ้วมือก็มีปัญหาในแง่ที่ว่านิ้วที่ชี้ขึ้นที่บอกว่าชี้ไปดวง

จันทร์ ซึ่ไปยังดวงจันทร์จริงหรือไม่ และสิ่งที่ถูกนิ้วนั้นซึ่ไปเป็นดวงจันทร์จริงหรือเปล่า ” อย่างไรก็ตาม แม้ภาษาจะสื่อความจริงโดยตรงไม่ได้ แต่ภาษามีความสามารถระดับหนึ่งในการสื่อให้บุคคลเข้าถึงความจริงได้ เปรียบเหมือนภาษาไม่สามารถสื่อให้บุคคลเห็นเมืองเชียงใหม่โดยตรงได้ แต่ก็สามารถสื่อให้บุคคลเห็นภาพจำลองและบอกแนวทางสำหรับเดินทางไปเชียงใหม่ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ภาษานั้นสื่อสารธรรมโดยตรงไม่ได้ เรายอมรับแล้ว แต่ภาษาก็สื่อเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรมได้ โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องใช้โดยรู้จักปฏิบัติต่อภาษาให้ถูกต้อง ถ้าเราปฏิบัติต่อภาษาผิด มันก็ไม่ช่วยให้เข้าถึงสัจธรรมได้”

D.T. Suzuki (1934) ปราชญ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Mahayana) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับภาษาจากคัมภีร์ลังกาวตารสูตร (lankavatara sutra) ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำและความหมาย หรือระหว่างตัวอักษรกับความจริง หรือระหว่างเทศนา กับสัจธรรม ก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างนิ้วมือกับดวงจันทร์ นิ้วมือมีความจำเป็นในการชี้ดวงจันทร์ แต่ก็ไม่ควรไปยึดเอานิ้วมือว่าเป็นดวงจันทร์ การยึดเอาตัวอักษร ถ้อยคำ หรือเทศนาในฐานะเป็นความจริงในตัวของมันเอง ก็จะได้รับผลเสียหายน เช่นเดียวกันนี้ บุคคลผู้ไม่อาจละสายตาจากการจับจ้องที่ปลายนิ้วมือ ก็ไม่อาจที่จะรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งสัจธรรมของสิ่งทั้งหลายได้ เราจะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าคืออะไรถ้าเราไม่มีการสื่อสารด้วยถ้อยคำ ถ้อยคำจึงมีความจำเป็นอย่างมาก”

Phra Maha Vuddhikaro (2005) อธิบายว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอแนวคิดเรื่องภาษา 2 ประเภท ในพระพุทธศาสนา และได้ใช้แนวคิดเป็นฐานในการตีความพระไตรปิฎกมาโดยตลอด ท่านมองว่าเนื้อหาในพระไตรปิฎกทั้งหมดประกอบด้วยข้อความ 2 ประเภท คือ ข้อความประเภท “ภาษาคน” และข้อความประเภท “ภาษาธรรม” ภาษาคนเป็นภาษาต้น ๆ ที่สื่อสารกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสังคมมนุษย์ เป็นภาษาในระดับที่ยังมีตัวตน และมีเป้าหมายในระดับศีลธรรมมากกว่า เช่น “นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า” หรือ “พระพุทธเจ้าตายแล้ว เผลแล้ว เหลือแต่กระดูกแล้ว” เป็นต้น ในทรรสนะของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ข้อความใด ๆ ก็ตามที่สื่อออกมาเป็นภาษาคนจะมีความหมายระดับลึกลับหรือระดับภาษาธรรมซ่อนลึกลอยอยู่เบื้องหลังอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้น ในฐานะเป็นนักศึกษาพุทธธรรม เราจะต้องตีความภาษาคนให้เข้าถึงความหมายระดับภาษาธรรมให้ได้ เช่น เมื่อพูดถึงนรก-สวรรค์ก็ต้องบอกว่า “นรกหรือสวรรค์ นั้น เป็นไปตามอายตนะ (sense) ที่อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่แหละคือภาษาธรรม” อย่างไรก็ตาม แม้ท่านพุทธทาสจะไม่ได้พูดถึงเกณฑ์การแบ่งข้อความในพระไตรปิฎกแบบ “เนยยะถะ” (indirect meaning) กับ “นีติตะถะ” (direct meaning) แต่เกณฑ์การแบ่งของท่านก็ถือว่าสอดคล้องกัน กล่าวคือภาษาคน สอดคล้องกับข้อความแบบ “เนยยะถะ” (indirect meaning) เพราะพูดถึงความจริงระดับสมมติบัญญัติ (precept) เหมือนกัน ส่วนภาษาธรรม สอดคล้องกับข้อความแบบ “นีติตะถะ” (direct meaning) เพราะพูดถึงความจริงตามสภาวะหรือความจริงระดับปรมัตถ์ (ultimate truth) เหมือนกันกล่าวโดย ภาษาในทรรสนะของพุทธศาสนาทั้งในฝ่ายเถรวาท (Theravada) และมหายาน

(Mahayana) มีความสอดคล้องกัน กล่าวคือภาษาเป็นระบบสมมติ (fictional system) ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างกัน แม้ภาษาจะมีความสามารถจำกัดในแง่ที่ไม่อาจสื่อให้เห็นสังขารหรือความจริงก็ตาม แต่ภาษาก็มีความจำเป็นในแง่ที่เป็นเครื่องมือสำหรับชี้ไปหาความจริงได้

ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้

ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรมเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการถ่ายทอดคำสอนที่ลึกซึ้งและครอบคลุม ความสามารถของพระพุทธเจ้าในการเลือกใช้ภาษาที่เหมาะสมกับผู้ฟัง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคำสัญลักษณ์ อุปมาอุปไมย หรือการใช้กลวิธีในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ทำให้คำสอนของพระองค์สามารถเข้าถึงและเป็นที่เข้าใจได้ในทุกชนชั้นและวัฒนธรรม บทความนี้จะสำรวจและวิเคราะห์ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้ รวมถึงรูปแบบและโครงสร้างของภาษา การใช้คำสัญลักษณ์และอุปมาอุปไมย และกลวิธีในการสื่อสารกับผู้ฟังอย่างละเอียด ซึ่งมีสาระดังนี้

1. ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้: รูปแบบและโครงสร้างของภาษา

ภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรมส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาพื้นเมืองที่ใช้ในอินเดียในช่วงเวลานั้น ภาษาบาลีมีโครงสร้างที่เรียบง่ายแต่มีความลึกซึ้งในเชิงความหมาย ทำให้เป็นภาษาที่เหมาะสมในการสื่อสารคำสอนทางจิตวิญญาณ พระพุทธเจ้าใช้ภาษาบาลีในการถ่ายทอดคำสอนที่เน้นถึงความเรียบง่ายและความชัดเจน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความละเอียดอ่อนในการตีความ รูปแบบของภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้มีลักษณะเฉพาะที่เน้นการใช้ประโยคสั้น ๆ และชัดเจน ซึ่งช่วยให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ง่าย โครงสร้างของภาษามักจะประกอบด้วยการใช้ประโยคที่มีการเน้นถึงความจริงพื้นฐานและหลักธรรมที่สำคัญ เช่น อริยสัจ 4 และปฏิจกสัมปบาท (การเกิดขึ้นพร้อมกันของเหตุปัจจัย) โครงสร้างเหล่านี้ช่วยในการสื่อสารความหมายที่ลึกซึ้งและซับซ้อนของธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wongsurawat, 2020)

2. การใช้คำสัญลักษณ์และอุปมาอุปไมยในภาษาธรรม

พระพุทธเจ้าใช้คำสัญลักษณ์และอุปมาอุปไมยเป็นเครื่องมือในการสื่อสารคำสอนที่ลึกซึ้งและซับซ้อนในลักษณะที่สามารถเข้าถึงจิตใจของผู้ฟังได้ง่ายขึ้น คำสัญลักษณ์ที่พระองค์ใช้มักจะเป็นสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันของผู้ฟัง ทำให้ผู้ฟังสามารถเชื่อมโยงและเข้าใจความหมายของคำสอนได้ง่าย ตัวอย่างเช่น พระองค์มักจะใช้คำว่า “แสงสว่าง” เพื่อสื่อถึงปัญญาและการรู้แจ้ง หรือ “น้ำ” เพื่อสื่อถึงความบริสุทธิ์และการหลุดพ้น การใช้อุปมาอุปไมยเป็นอีกหนึ่งกลวิธีที่พระพุทธเจ้าใช้ในการสื่อสารคำสอน เช่น การเปรียบเทียบ “สติ” เหมือนกับการยืนตรึงในที่มืดที่จะสามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนเมื่อมีแสงสว่าง หรือการเปรียบเทียบ “ปัญญา” เหมือนกับแสงสว่างที่สามารถจัดความมืดได้ การใช้

อุปมาอุปไมยเหล่านี้ช่วยให้คำสอนของพระพุทธเจ้ามีความชัดเจนและสามารถเข้าใจได้ในทุกระดับของผู้ฟัง (Gethin, 2008)

3. กลวิธีในการสื่อสารกับผู้ฟัง

พระพุทธเจ้าใช้กลวิธีในการสื่อสารที่หลากหลายเพื่อให้คำสอนของพระองค์เข้าถึงผู้ฟังในแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ หนึ่งในกลวิธีที่พระองค์ใช้คือการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับระดับความเข้าใจและพื้นฐานของผู้ฟัง เช่น การสอนเรื่อง “อนัตตา” (ความไม่มีตัวตน) ให้กับผู้ที่มีความรู้สึกตัวตนอย่างเข้มแข็ง โดยการใช้ภาษาที่เน้นถึงความไม่เที่ยงแท้และการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังใช้วิธีการถาม - ตอบเพื่อกระตุ้นความคิดและให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการค้นหาคำตอบของคำถามต่าง ๆ การใช้วิธีนี้ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจคำสอนได้ดียิ่งขึ้น เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้และการค้นพบด้วยตนเอง พระพุทธเจ้ายังเน้นการใช้ภาษาที่เรียบง่ายและชัดเจน ซึ่งเป็นการสื่อสารที่ตรงไปตรงมาและไม่มีการซับซ้อน ทำให้คำสอนของพระองค์สามารถเข้าถึงได้ในทุกระดับของผู้ฟัง กลวิธีเหล่านี้ทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่เข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน (Walshe, 1995)

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาว่า ภาษาธรรม (Dramma language) ที่พระพุทธเจ้าใช้มีรูปแบบและโครงสร้างที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง การใช้คำสัญลักษณ์และอุปมาอุปไมยช่วยในการสื่อสารคำสอนที่ซับซ้อนในลักษณะที่ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ง่าย กลวิธีในการสื่อสารของพระพุทธเจ้า เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนและการใช้วิธีถาม - ตอบทำให้คำสอนของพระองค์สามารถเข้าถึงและเป็นที่เข้าใจได้ในทุกกลุ่มของผู้ฟัง การศึกษาภาษาธรรมและกลวิธีในการสื่อสารของพระพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจคำสอนและการปฏิบัติธรรม

บทสรุป: การวิเคราะห์ภาษาศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรม

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งองค์ความรู้ที่มีความลึกซึ้งในด้านปรัชญา (philosophy) จริยศาสตร์ (ethics) และจิตวิทยา (psychology) นอกจากนี้ หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏยังสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้และสาระทางด้าน “ภาษาศาสตร์” ผ่าน “ภาษาธรรม” ซึ่งเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าใช้ในการถ่ายทอดคำสอน ดังนั้น ภาษาธรรม (Dramma language) จึงมีลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักภาษาศาสตร์เพื่อสื่อสารความจริงแท้ (สัจธรรม) และการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้ฟังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังบริบทต่อไปนี้

1. หลักการใช้ภาษาในบริบททางธรรม (language in a religious context)

พระพุทธเจ้าทรงเน้นการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (สมณวิสัย) โดยทรงสอนธรรมะแก่บุคคลหลากหลายชนชั้น (class) วัฒนธรรม และระดับการศึกษา ทรงใช้ภาษาในเชิงสัญลักษณ์ (symbolism) เช่น อุปมาอุปไมย ที่ช่วยให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจหลักธรรมอันซับซ้อนได้ง่ายขึ้น ดังคำ

เปรียบเทียบ เช่น การเปรียบ “ชีวิต” เป็น “น้ำโคลน” ในมหาสมุทร แสดงถึงความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ของโลกธรรม ซึ่งรูปแบบไวยากรณ์ คือ การใช้ประโยคสั้นและชัดเจนเพื่อกระตุ้นการคิดและจดจำ

2. การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างภาษา (structural analysis of language)

ในเชิงโครงสร้างภาษา (language structure) ภาษาธรรมมีรูปแบบที่โดดเด่น เช่น การใช้ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ซึ่งเป็นการจัดวางโครงสร้างที่สมดุลและจำง่าย นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำที่มีเสียงคล้องจอง (alliteration) เพื่อสร้างความไพเราะและช่วยในการจดจำ เช่นในบทพระธรรมเทศนา เช่น สุขโข ปุณฺณสฺส อจฺจโย (การสั่งสมบุญนำมาซึ่งความสุข)

3. ภาษาเชิงปรัชญาและวาทกรรม (philosophical linguistics)

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหลักการและรูปแบบของการสื่อสารในภาษาเชิงปรัชญา (philosophical linguistics) โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นว่า “ภาษาเป็นเพียงเครื่องมือที่สะท้อนความจริง ไม่ใช่ความจริงเอง” ดังที่ปรากฏในพระสูตร เช่น ขพັນถนสูตร ทรงเปรียบเทียบเหมือนแพที่ใช้ข้ามฟาก เมื่อถึงฝั่งแล้วไม่จำเป็นต้องแบกแพต่อไป ซึ่งแสดงถึงการใช้ภาษา ศาสตร์เพื่อเข้าถึงภาษาธรรม แต่ไม่ควรยึดติดกับภาษานั้น ซึ่งนับว่าเป็นปริศนาธรรมให้เข้าใจง่ายเพิ่มขึ้น

4. การสร้างปฏิสัมพันธ์ผ่านภาษา (interaction through the language)

ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มีลักษณะการโต้ตอบแบบไดอะล็อก (dialogic) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสอนแบบ “สุนทรียสนทนา” (Socratic method) ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้ฟังตั้งคำถามและเข้าถึงคำตอบด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น การสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าและพระอานนทที่ใช้คำถามเชิงตรรกะเพื่อขยายความเข้าใจ

5. การใช้ภาษาในเชิงจิตวิทยาและสังคมศาสตร์ (psychology and social sciences)

พระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาในลักษณะ “empathetic communication” โดยทรงเลือกใช้คำพูดที่เหมาะสมกับอารมณ์และสถานการณ์ของผู้ฟัง เช่น การใช้คำพูดปลอบประโลมแก่ผู้ทุกข์ หรือการแสดงคำสอนที่กระตุ้นความคิดให้ผู้ฟังตระหนักรู้ในความจริง

6. องค์ความรู้ด้านภาษาศาสตร์เชิงจริยศาสตร์ (ethical linguistics)

พระพุทธเจ้าทรงเน้นให้ใช้ภาษาด้วยความสุจริตและเมตตา เช่นใน สัมมาวาจา (วาจาที่ถูกต้อง) ซึ่งรวมถึงการหลีกเลี่ยงการพูดเท็จ การพูดคำหยาบ และการพูดส่อเสียด ภาษาจึงเป็นเครื่องมือสร้างคุณธรรมและสังคมที่สงบสุข

ดังนั้น องค์ความรู้ด้านภาษาศาสตร์ที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า แสดงถึงความเข้าใจเชิงลึกในโครงสร้างภาษา การสื่อความหมาย และผลกระทบทางสังคมของภาษา ภาษาธรรมไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอน แต่ยังเป็นตัวอย่างของการใช้ภาษาอย่างชาญฉลาดและมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ การศึกษาภาษาธรรมในเชิงภาษาศาสตร์จึงช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อการ

วิเคราะห์ภาษาในบริบทของปรัชญาและจริยธรรม อีกทั้งยังเสริมสร้างความเข้าใจในบทบาทของภาษาในฐานะสื่อกลางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นตามหลักพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาว่า ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้ในการถ่ายทอดคำสอนสะท้อนถึงองค์ความรู้ด้านภาษาศาสตร์เชิงลึก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารแนวคิดปรัชญาและจริยธรรม ภาษาธรรมมิได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่ยังมีลักษณะเฉพาะที่ส่งเสริมการเข้าใจธรรมะได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ (1) หลักการปรับภาษาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาที่เหมาะสมกับความสามารถและพื้นฐานความรู้ของผู้ฟัง โดยมีการใช้อุปมาอุปไมยและโครงสร้างประโยคที่กระชับ ชัดเจน เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมได้ง่าย (2) โครงสร้างภาษาและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ภาษาธรรมเน้นการใช้โครงสร้างที่เรียบง่ายและสมดุล เช่น ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ซึ่งช่วยให้จดจำง่าย นอกจากนี้ การใช้เสียงคล้องจองและคำที่มีจังหวะในบทสอนยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและการจดจำ (3) ภาษาเชิงปรัชญา พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าภาษาเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการเข้าถึงความจริง แต่ไม่ใช่ความจริงเอง ดังที่ทรงเปรียบเทียบเหมือน “แพ” ที่ใช้ข้ามแม่น้ำ เมื่อถึงฝั่งแล้วไม่จำเป็นต้องยึดติดกับแพ (4) การสนทนาเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ รูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้ามักใช้การโต้ตอบแบบไดอะล็อก (dialogue) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังคิดวิเคราะห์ด้วยตนเอง วิธีนี้ช่วยให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง และ (5) ภาษาเชิงจริยธรรม ภาษาธรรมสะท้อนถึงการใช้ภาษาอย่างมีจริยธรรม โดยเน้นสัมมาวาจา (วาจาชอบ) ซึ่งประกอบด้วย การพูดความจริง การไม่พูดหยาบคาย และการพูดด้วยเจตนาเมตตา ดังนั้น องค์ความรู้ด้านภาษาศาสตร์ในภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าแสดงถึงความสามารถในการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้าใจในธรรมะอย่างลึกซึ้งและเหมาะสมกับบริบท การศึกษาภาษาธรรมในมุมมองทางวิชาการจึงเปิดโอกาสให้เข้าใจบทบาทของภาษาในฐานะสื่อกลางที่ช่วยพัฒนาจิตใจและนำไปสู่ความหลุดพ้นในพุทธศาสนา

References

- Arunmanakul, W. (2020). *The Science of Language: History and Development*. Department of Linguistics, Faculty of Arts: Chulalongkorn University.
- Bloomfield, L. (1983). *An Introduction to the Study of Language: New Edition*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 978-90-272-8047-3.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1994). *Human Language, Dhamma Language: Let's "Consume" Time Together*. Bangkok: Sukhaphajai.

- Chorphokaudom, P. (2022). *An Analysis of the Strategies of Buddhist Propagation by the Buddha in the Tripitaka*. Doctoral dissertation: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Department of Linguistics, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (2024). *What is Linguistics?* Retrieved May 1, 2024, from <https://www.arts.chula.ac.th/ling/whatislinguistics/>.
- Gethin, R. (2008). *Sayings of the Buddha: New Translations from the Pali Nikayas*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M. A. K., & Webster, J. (2006). *On Language and Linguistics*. Continuum International Publishing Group.
- Hotcourses Thailand. (2024). *Getting to Know Linguistics*. Retrieved May 1, 2024, from <https://www.hotcourses.in.th/study-abroad-info/subject-guides/studying-linguistics/>.
- Inchan, D. (2018). *Exhibition "Anthropology and Development through Time"*. Bangkok: Sirindhorn Anthropology Centre Library (Public Organization).
- Kaewtep, K. (2000). *Mass Communication: Theory and Study Approach* (2nded). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *The Thai Tipitaka Edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *The Pali Commentary Edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Mahamakut Buddhist University. (1991). *The Tipitaka with Commentary: 91-Volume Set*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- Meesook, W. (2016). *Buddhism and the Study of the Pali Language*. Bangkok: Thammasat University.
- Phra Maha Vuddhikaro, S. (2005). *Language and Interpretation in Buddhism*. Retrieved May 1, 2024, from <https://www.mcu.ac.th/article/detail/51>.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1996). *Language Communication for Realizing the Truth*. Bangkok: Buddhist Foundation Publishing.
- Photinantha, S. (1970). *The History of Buddhism*. Bangkok: Banakarn.

- Saengsai, P. & Prasri, S. (2020). Buddhist Language and Communication. *Journal of Economic and Social Review*, 3(1), 14–23.
- Suzuki, D. T. (1934). *An Introduction to Zen Buddhism*. New York: Grove Press Inc.
- Walshe, M. (1995). *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Digha Nikaya*. Boston: Wisdom Publications.
- Wongsurawat, K. (2020). Pali Language: Communication and Interpretation in the Tripitaka. Bangkok: *Siam Journal*.